

PAŃSTWOWY
T E A T R
DOLNOŚLĄSKI

w Jeleniej Górze
SCENA w WAŁBRZYCHU

Sezon 1957/58

Jean-Baptiste Poquelin

M O L I E R

PREMIERA 21. XI. 1957 r

Jean-Baptiste Poquelin
MOLIER

15. I. 1622 - 17. II. 1673

M O L I E R

KRÓL LUDWIK XIV spytał podobno kiedyś wielkiego tragika Racine'a kogo uważa za najwybitniejszego człowieka XVII wieku we Francji. Racine bez wahania wymienił nazwisko Mollera. A przecież Francja w tym okresie może się poszczycić niejednym głośnym nazwiskiem. O! dla przykładu tylko: filozof Pascal, poeci La Fontaine i Boileau, tragik Corneille. No a sam zapytany Racine?

Każda z tych postaci zajęła poczesne miejsce w historii światowej kultury. Ale i to prawda, że Moller, aż po dzisiejszy dzień, cieszy się największą popularnością. Świadczy to zarówno o geniuszu wielkiego komediopisarza, jak i o znaczeniu teatru w naszym życiu.

Moller, jak stwierdzają wszyscy jego biografowie, jest niezrównanym realistą swojej epoki, wnikającym jak nikt inny w prawdę życia i w rzeczywistość. I przy tym umie on przedstawić to co w życiu i w rzeczywistości jest najbardziej charakterystyczne i istotne. Moller zobrazował nam w swych dziełach obyczaje jego czasów, stworzył całą galerię typów i charakterów ludzkich, dał wszechstronną analizę uczuć i namiętności człowieka, rozprawił się z wieloma wadami epoki, aby ukazać drogę rozsądkowi i prawdziwej moralności. W ten sposób pisarz ten, na przeszło sto lat przed Rewolucją Francuską, stał się jednym z prekursorów Oświecenia, mającego doniosłe znaczenie w historii postępu społecznego.

Moller był pisarzem mieszczańskim, nie tylko na skutek pochodzenia, ale przede wszystkim z uwagi na treść swoich utworów. Wiek XVII był zresztą okresem rozrostu francuskiej burżuazji, dał jej przewodnictwo w dziedzinie sztuki i nauki, przewagę w gospodarce, a przez szereg wybitnych ludzi — poważny głos w życiu politycznym. Moller swą satyrą wymierzoną często we wsteczne pojęcia feudalne lub scholastykę pokutującą od czasów średniowiecza, otwierał tu drogę dla nowych poglądów, wpływał na powstanie pojęć postępowych.

MOLIER urodził się w 1622 r. w Paryżu. Ojciec jego był tapicernym, syn również uczył się zrazu tego rzemiosła. Później jednak młody Jan Baptysta Poquelin — (bo tak było jego prawdziwe nazwisko) — odbywał dłuższe studia filozoficzne i podobno także prawnicze. W dwudziestym pierwszym roku życia wiąże się jednak z teatrem, zostaje aktorem, a później reżyserem i dyrektorem teatru. Początkowo występuje ze swą trupą na prowincji gdzie, w 1653 r. w Lionie, po raz pierwszy wystawia własną sztukę pt. „Wartogłów”, a w trzy lata później „Zwady miłosne”. Z kolei przybywa do Paryża i tutaj uzyskuje ogromne powodzenie „Pocieszonymi wykwintnisiłami” — nieśmiertelną satyrą na wybujałość i wynaturzenia ówczesnej arystokracji.

Wobec tego, iż próby w dziedzinie tra-

gedii nie dały większego powodzenia Moliere ograniczył się do twórczości komediowej, urozmaiconej często baletem lub wstawkami operowymi. Teatr jego z czasem stał się teatrem królewskim i wolnożyłny za młodu Ludwik XIV osłania niejednokrotnie swą protekcją śmiałego satyryka współczesności przed zemstą arystokracji, a przede wszystkim przed atakami kleru. Powstają wówczas świetne komedie: „Szkoła mężów” — programowa dla Moliere w kwestii jego poglądów na małżeństwo; „Natręty” — gdzie pisarz chłoszcze arystokrację czepiającą się klamki królewskiej; „Szkoła żon”, która wywołała burzę wśród przedstawicieli wściznictwa, „Świętoszek” — genialna, zuchwała satyra na obłudę i dewocję. Ta ostatnia komedia została zakazana i dopiero po pięciu latach mogła zostać wznowiona. Ten sam los spotyka „Don Juana”, komedię jeszcze śmielszą w treści.

Następnie Moliere rozpoczyna wojnę z zacięciem w dziedzinie nauki, przede wszystkim w medycynie. Pisze komedię „Miłość lekarzem”, po której przyszły dzieła o podobnym zabarwieniu, jak „Lekarz mimowoli”, „Pan de Pourceaugnac” i, pod koniec życia, jeden z najlepszych utworów pisarza, często grywany „Chory z urojenia”. Ale wśród licznych komedii Moliere są niewątpliwie dzieła o jeszcze większym znaczeniu i bardziej dojrzałe artystycznie. Wymienić tu trzeba „Mizantropa”, w którym Moliere daje wyraz swej pogardzie dla układu ówczesnych stosunków społecznych, gdzie prócz fałszu królowała niesprawiedliwość, pochlebstwo i wyrozumiałość wobec zła i krzywdy. „Grzegorz Dydala” i „Miesz-

czanin szlachcicem” są ciosem wymierzonym w ambicję zarozumiałego mieszczaństwa i w dorobkiewiczów. Mistrzowskie studium psychologiczne jednej ludzkiej przywary — skąpstwa, a zarazem opis stosunków w świecie wyzysku i lichwy to dalsza satyra na grzechy pierwotne świata mieszczańskiego.

W jednej z ostatnich swych komedii, w „Uczonych białogłowach” pisarz wraca jeszcze raz do wykwintnych salonów współczesnych, piętnując śmiešność i snobizm i dając przy tym satyrę na stosunki rodzinne i towarzyskie.

Pisarz żył lat 51, zmarł w 1673 r. niemal że na scenie, w czasie wystawiania sztuki „Chory z urojenia”, w której grał tytułową rolę.

Moliere stworzył narodowy typ komedii francuskiej: mari-netkowe, schematyczne typy ludzkie zamienił w żywe postacie, a romantyczną rycerską intrygę zastąpił akcją wynikającą z charakteru człowieka, pogłębił psychologię bohaterów i sztuce nadał tło społeczno-obyczajowe. Opierał się przy tym na obserwacji współczesnego życia, co było też w dużej mierze nowością zwłaszcza w odniesieniu do ostrej często treści satyrycznej.

Sztuki Moliere uczą jednocześnie i bawią najszersze rzesze widzów. Tak było już za czasów Moliere i cech tych jego komedie nie straciły po dzień dzisiejszy. Większość sztuk tego pisarza nadal cieszy się ogromną popularnością w naszych teatrach, a wiele jędrnych zwrotów żywego, ludowego języka Moliere nabrało przysłówowego znaczenia i to nie tylko we Francji, ale na całym świecie.

PAŃSTWOWY TEATR DOLNOŚLĄSKI
W JELENIEJ GÓRZE
Scena w Wałbrzychu
Sezon 1957/58

Dyrektor:

Władysław Ziemiański

Kierownik artystyczny:

Janina Orsza-Lukasiewicz

Kierownik literacki:

Mieczysław Markowski

Jean-Baptiste Poquelin
M O L I E R

***Szelmostwa
Skapena***

Komedia w 3 aktach
Tłum: Tadeusz Żeleński (Boy)

Reżyseria	—	WŁADYSŁAW KACZMARSKI
Scenografia	—	ANNA SZELIGA
Asystent reżysera	—	ROMAN SIKORA
Układ tańców	—	MILENA DRABENT
Opracowanie muzyczne przy fortepianie	—	JÓZEF KLONOWSKI FRED GRYNHOLC

Premiera w Wałbrzychu 21. XI. 1957 r.

144.

O S O B Y:

Argant, ojciec Oktawa i Zerbinetty
Geront, ojciec Leandra i Hiacynty
Oktaw, syn Arganta, zalotnik Hiacynty
Leander, syn Geronta, zalotnik Zerbinetty
Zerbinetta, cyganka, która okazuje się córką
Arganta
Hiacynta, córka Geronta
Skapen, służący Leandra, hultaj
Sylwester, służący Oktawa
Neryna, piastunka Hiacynty
Karlo, awanturnik

— **Kazimierz Wójcikowski**
— **Karol Chorzewski**
— **Aleksander Rządkowski**
— **Bolesław Andrzejczyk**
— **Janina Lempicka, Anna Kajetowska**

— **Janina Krokowska, Klementyna Pytlarczyk**
— **Roman Sikora**
— **Stanisław Lopatowski**
— **Klara Malinowska**
— **Józef Tomski**

Rzecz dzieje się w Neapolu

Premiera 26. XI. 17.

Kierownik techniczny	— Mieczysław Kulczyk
Inspecjent	— Józef Kamski
Oświetlenie	— Stanisław Jeziorski
Brygadier sceny	— Wacław Gryncewicz
Kier. pracowni malarskiej	— Hellodór Jankowski
" " perukarskiej	— Alfons Domiczek
" " krawieckiej	— Emilia Rochowicz
" " stolarskiej	— Franciszek Nowak

„Po kiegoż diabła łąził na ten statek?”

SZELMOSTWA SKAPENA jest to jedna z ostatnich komedii Moliera. Powstała ona w r. 1671. W komedii tej — a ściślej biorąc farsie — wzorem dla pisarza była komedia łacińska Terencjusza, zaważyły tu jednak również wpływy starej farsy francuskiej i włoskiej komedii improwizacji z XV w., tzw. *Commedia dell'arte*. Mamy tu wszystkie tradycyjne typy komedii *dell'arte*: dwóch wyprowadzonych w pole przez błazenadę służących starców i dwie pary kochanków, traktowane względnie poważnie. Ze względu na włoską genezę i koloryt sztuki — akcję jej autor umiejscawia w Neapolu.

Commedia dell'arte, na kanwie ogólnie zarysowanej i znanej aktorom akcji, przewidywała improwizację aktorów, podobnie jak to się działo na widowiskach ludowych. Autor w ten sposób zdobywał się na twórczą samodzielność nie tylko w zakresie gry, lecz uzupełniał na własną rękę tekst sztuki, dostosowując go do potrzeb widowni, warunków chwili i realnych okoliczności. Scenariusz tej komedii za podstawowy konflikt sztuki brał walkę między tradycyjnymi formami życia i wyłaniającymi się nowymi jego potrzebami, reprezentowanymi głównie przez młode pokolenie. Walka więc między satyrycznie przedstawionymi „starymi” i „młodymi” — była tradycyjnym tematem tych sztuk. Aktorzy zawodowi specjalizowali się w tych rolach i zdarzało się, że przez całe życie wykonywali tę samą rolę w różnych sztukach, doprowadzając ją do mistrzostwa w wykonaniu.

Dwóch służących w „*Szelmostwach Skapena*”, zgodnie z tradycją komedii *dell'arte*, to jedyne sprężyny przeprowadzanej instrygi, przy tym, również zgodnie z tradycyjnym podziałem tych ról, — jeden (Sylwester) jest tępy i nieporadny, a drugi (Skapen) — przemyślny, sprytny i obrotowy, prowadzący wszystkich za nos.

Humor tej sztuki, jak na farsę przystało, jest chwilami trywialny,

rubaszny, sytuacje — mocno naciągane i dość nieprawdopodobne. Ale chociaż słynny krytyk francuski XVII w. przestrzegający ściśle surowych przepisów sztuki klasycznej — Boileau — stwierdził w swej „Sztuce poetyckiej”, że „w tym pociesznym worku, w który zawija się Skapen, nie poznaję już autora „Mizantropa” — będziemy próbowali ożywić tę blaźnadę przez nadanie jej form interpretacji, przemawiających do naszej współczesnej wrażliwości i opartych na naszym doświadczeniu.

W przeciwstawieniu do komedii, która narusza społeczno-psychologiczne normy i zwyczaje — farsa przedstawia łamanie społecznych form życia, bardziej powszechnych i niezmiennych niż normy psychologiczne. Starcia fizyczne są w farsie niemal normą. Wywołują one śmiech na widowni, ten śmiech, który w ujęciu francuskiego Henryka Bergsona — jest funkcją społeczną, piętnującą wszelki bezwład czy automatyzm psychiczny. Klasycznym przejawem tego śmiesznego właśnie zautomatyzowania myśli starego Geronta jest jego kilkakrotnie powtórzona reakcja na opowieść Skapena o przygodzie syna na statku tureckim: „Po kiegoż diabła laził na ten statek?” — jakby odpowiedź na to bezsensowne pytanie mogła być jakimkolwiek środkiem zaradczym na trudną sytuację w jakiej się znalazł.

W „Szelmostwach Skapena” genialny komediopisarz francuski, w sposób marginesowy niejako, porusza sprawy raczej mniejszej wagi dla ówczesnego społeczeństwa francuskiego.

Cała seria jego poprzednich komedii — („Skapiec”, „Świętoszek”, „Don Juan”, „Mizantrop”, „Mieszczanin szlachcicem”, „Grzegorz Dynadała” i inne) godziła w fundamenty przywilejów społeczeństwa feudalnego. Moliere, jako ideolog rodzącej się naówczas burżuazji, był szermierzem tych idei postępu społecznego, które zatriumfowały dopiero w czasach Wielkiej Rewolucji Francuskiej.

Zręczny, obrotny i pomysłowy Skapen, jak później Figaro Beaumarchais'ego, jest upostaciowaniem tej siły żywotnej i możliwości życiowych (choć tutaj zużywanych w niezbyt pozytywnym sensie) stanu trzeciego, któremu sądzone było zatriumfować nad przywilejem martwej niejako ręki — szlachty i duchowieństwa. Ta sytuacja społeczna mieści się również w obrębie działania śmiechu, którego rola polega nie tyle na ubawieniu widza, lecz na „oczyszczaniu obyczajów” przez napiętnowanie wszelkiego skostnienia społecznego i martwoty.

Aria Skapena o sądownictwie

W DRUGIM AKCIE przezabawnych „Szelmostw” jest scena, w której Skapen naciąga skąpego Arganta na dwieście pistoli. Argant, słysząc rosnące wymagania rzekomego brata synowej, traci w pewnym momencie cierpliwość i powiada: — „Nie; wolę się procesować”.

W odpowiedzi na tę decyzję Skapen wygłasza swą słynną tyradę ostrzegawczą, w której znajdujemy ostry i jakże celny cios wymierzony we współczesne Molierowi sądownictwo.

Ta popisowa aria Skapena jest niewątpliwie aktem zemsty naszego bohatera znajdującym swe uzasadnienie w tekście komedii: zaraz na początku sztuki słyszymy jak Skapen opowiada Oktawowi o „pewnej przygodzie”, w której sąd „bardzo brzydko obszedł się ze mną”. Aby podbudować tę niktą rzekiankę wprowadziliśmy jako prolog do „Szelmostw” fragment międzyaktowy z „Chorego z urojenia”. Przygoda Poliszynela (celowo obsadzamy tę rolę aktorem kreującym postać Skapena) była, być może, przegodą Skapena. Cięgi, które wówczas oberwał uzasadniają surowość oceny wypowiedzianej do Arganta. W przerysowaniu tej opinii wykorzystane zostało niewątpliwie także dobre i potrzebne uprawnienie satyryka do karykatury, do przesady, do pokazywania zjawisk życia w zwierciadle powiększającym. Pamiętamy, słuchając Skapena i o jednej i o drugiej „okoliczności lagodzącej” ale mimo to...

Inne czasy (trzy wieki różnicy) inni ludzie... Czy i sprawy inne...? Śmiało wchodzimy na trop analogii ze współczesnością. Szczególnie z naszym polskim dniem wczorajszym, przedpaździernikowym („Mieć proces w naszym kraju, to znaczy być potępionym za życia”). Ale i z dzisiejszym dniem (w innych proporcjach i nasileniu) ciągle jeszcze także. Analogie będą różnego typu. Z uśmiechem zabarwionym gniewną pasją wspominamy przejawy uciążliwego biurokratyzowania tego czy owego kiepskiego służki Temidy. I sędziów, którzy „zostali nastroszeni przeciw panu” znajdziesz kilku na tym to naszym polskim padole. A prokurator, który „porozumie się z przeciwnikiem”? — Patrzenie: aż na głośny katowicki proces wiedzie nas trasa analogii. Ale tu w grę wchodzi już sprawa ponure. Molier — jako się gdzie indziej rzekło — nie był specjalistą od tragedii. Twórca „Skapena” chciał byśmy się śmieli. Śmiejemy się zatem głośno, od ucha do ucha, z przywar naszego aparatu wymiaru sprawiedliwości. Z przywar — nie z aparatu. To zastrzeżenie wydaje się niezbędne.

Śmiech to mocna broń w rękach walczących z wykrzywieniami życia. A jeśli jakowegoś Katona obruszą i oburzą nasze analogie a zwłaszczca końcowa propozycja? Cóż? — radę na to mamy jedną, zapożyczoną od mądrego biskupa Krasickiego: „prawdziwa cnota krytyk się nie boi”.

Najbliższe premiery
w naszym teatrze:

Jerzy Szaniawski

— MOST

John B. Priestley

— NIEBEZPIECZNY ZAKRĘT

Carlo Goldoni

— GBURY

Zofia Nalkowska

— DOM KOBIET

Wydawca
Państwowy Teatr Dolnośląski
w Jeleniej Górze

Cena — 1.80 zł

„Frasa” Wr. 3371. 57. P-15/3029.